

QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORI INVESTITSION FAOLIYAT OB'EKTI SIFATIDA

Odinayev Jaxongir

*Termiz Davlat Universiteti, Iqtisodiyot
fakulteti Moliya va moliyaviy texnologiyalar
ta'lim yo'nalishi 4-bosqich 122-guruh talabasi*

Annotatsiya: Qimmatli qog'ozlar bozori bugungi kundagi iqtisodiy rivojlanish va moliyaviy barqarorlikning asosiy unsurlaridan biri bo'lib, investitsion faoliyatda tobora ko'proq ahamiyat kasb etmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida qimmatli qog'ozlar bozori kapital harakatining samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi, moliyaviy oqimlarni milliy va xorijiy investorlardan real iqtisodiyotga yo'naltirishda muhim rol o'ynaydi. Mazkur bozordagi investitsiya jarayonlari nafaqat yirik kompaniyalar, balki kichik va o'rta biznes sub'ektlari, shuningdek, jismoniy shaxslar uchun ham iqtisodiy manfaatlar manbai bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: qimmatli qog'ozlar bozori, investitsion faoliyat, moliyaviy instrumentlar, kapital harakati, iqtisodiy rivojlanish, investitsion risk, bozor infratuzilmasi, majburiyatlar, axborot ochiqligi, iqtisodiy taraqqiyot.

Qimmatli qog'ozlar bozori asosan aksiyalar, obligatsiyalar, depozit sertifikatlari va boshqa moliyaviy instrumentlardan iborat. Ushbu instrumentlar investorlarga o'z kapitalini investitsiya qilish hamda uni ko'paytirish, risklarni muvozanatlashtirish va daromad olish imkoniyatini beradi. Aynan qimmatli qog'ozlar orqali korxona va tashkilotlar qo'shimcha moliyaviy resurslarni jalb qiladilar, investorlar esa kapitalining qayta taqsimlanishini amalga oshiradilar. Investitsion faoliyatda qimmatli qog'ozlar bozori o'ziga xos va alohida o'rin egallaydi. Bozorda ishtirok etayotgan har bir sub'ekt, ya'ni investitsiya kompaniyalari, banklar, sug'urta tashkilotlari va yakka investorlar tegishli qimmatli qog'ozlarni xarid qilish yoki sotish orqali o'z moliyaviy strategiyasini quradi. Bu orqali jamg'armalar samarali yo'nalishga ega bo'ladi va iqtisodiy tizimning qayta ishlab chiqarish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Qimmatli qog'ozlarga sarmoya kiritish uzoq va qisqa muddatli investitsion maqsadlarni amalga oshirish, portfelni diversifikatsiya qilish va bozor risklarini pasaytirishga yordam beradi. Bozorda amal qiluvchi qonunchilik, qimmatli qog'ozlar chiqarilishini tartibga soluvchi normativ hujjatlar, investor va emitentlar (ya'ni, qimmatli qog'ozlarni chiqaruvchilar) o'rtasida o'zaro munosabatlar tizimi har doim ham muvozanatda bo'lishi kerak. Shu jarayonda davlat ham muhim rol o'ynaydi: u tomonidan bozor faoliyati ustidan nazorat o'rnatilishi, ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash uchun tegishli

chora-tadbirlar ko‘riladi. Zero, qimmatli qog‘ozlar bozorining sog‘lom va barqaror ishlashi umume’tirof etilgan iqtisodiy printsiplar asosida amalga oshiriladi [1].

Qimmatli qog‘ozlarning funksiyalari orasida mulkni qayta taqsimlash, investitsiyalarni jalb qilish, bozor infratuzilmasini rivojlantirish va iqtisodiy resurslardan samara bilan foydalanish asosiy o‘rin tutadi. Ya’ni, qimmatli qog‘ozlar bozori orqali davlat yoki xususiy sektor tomonidan chiqarilgan moliyaviy instrumentlar investorlar ehtiyojlarini qondira oladi, iqtisodiyotning keyingi rivojlanishiga turtki beradi. Shu bilan birga, bozor iqtisodiyotida kapital oqimining erkin harakati investitsion jarayonlarning kuchayishiga olib keladi. Qimmatli qog‘ozlar bozori investitsion risklarni ham o‘z ichiga oladi. Bu risklar to‘liq yengib o‘tilishi qiyin bo‘lsa-da, bozor mexanizmlari, portfel diversifikatsiyasi va axborot ochiqligi kabi vositalar yordamida ularni minimum darajaga tushirish mumkin. Investorlar o‘z mablag‘larini turli sohalarga yo‘naltirish, turli kompaniyalarning qimmatli qog‘ozlariga sarmoya kiritish, birja faoliyatining joriy holatini doimiy monitoring qilish orqali moliyaviy xavflarni kamaytirishi mumkin. Qimmatli qog‘ozlar bozorining zamonaviy rivojlanish tendensiyalari raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, yangi moliyaviy instrumentlarning yaratilishi va xalqaro integratsiya jarayonlari bilan bog‘liq. Bu esa investorlar uchun yangi imkoniyatlar ochadi, bozordagi raqobatni kuchaytiradi, shuningdek, investitsion faoliyatga innovatsion yechimlarni olib kiradi. Bozorda faoliyat yuritayotgan professional ishtirokchilar, ya’ni brokerlar va dilerlar orqali investitsiya jarayonlari yuqori darajada axborotli va xavfsiz amalga oshiriladi. Qimmatli qog‘ozlar bozori nafaqat yirik kapital egalari, balki kichik va o‘rta investorlar uchun ham investitsion faoliyatda ishtirok etish imkoniyatini yaratadi. Jamg‘armalarni samarali joylashtirish, investorlar daromadining oshishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bozor infratuzilmasining takomillashuvi, moliyaviy xizmatlarning ko‘lam kengayishi — bularning barchasi qimmatli qog‘ozlar bozorining doimiy ravishda rivojlanib borishiga sabab bo‘ladi [2].

Bundan tashqari, qimmatli qog‘ozlar bozori muayyan moliyaviy-pul siyosatining amalga oshirilishida ham asosiy vosita sifatida qaraladi. Bozor orqali davlat o‘zining iqtisodiy siyosatini yuritadi, byudjet taqchilligini moliyaviy manbalar bilan qoplash va makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash choralarini ko‘radi. Xususan, obligatsiyalar chiqarish orqali davlat yoki korporativ sektor zarur mablag‘larni jalb qilib, ularni ishlab chiqarish hamda servis sohalarining rivojiga yo‘naltiradi. Shu bilan birga, bozorda investitsiya jarayonlarining geografik va funksional jihatdan kengayishi xorijiy investitsiyalarning o‘shishiga ham olib keladi. Qimmatli qog‘ozlar bozoridagi axborot tizimi va moliyaviy tashkiliy tuzilmalarning takomillashuvi investitsiya muhitining oshishiga xizmat qiladi. Investorlar tezkor va aniq ma’lumot olish imkoniga ega bo‘lgan hollarda, o‘z investitsion qarorlarini samaraliroq qabul qiladilar. Bozorning shaffofligi va ochiqligi investorlar ishonchini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat

qiladi. Raqamli texnologiyalar asosida axborotning osongina tarqalishi, onlayn-treyderlar va birja platformalari orqali sarmoya kiritish qulayligi jamiyatda investitsion madaniyatning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [3].

Qimmatli qog'ozlar bozori orqali kompaniyalarning moliyaviy ahvoli, iqtisodiy faoliyat ko'rsatkichlari keng ommaga ochiq bo'ladi. Shu sababdan ham, bozor ishtirokchilarining halollik, shaffoflik va qonuniylik printsiplariga amal qilishi iqtisodiy manfaatlar xavfsizligini ta'minlash uchun juda muhim sanaladi. Korrupsiya, manipulyatsiya va boshqa nojo'ya harakatlar investorlar ishonchini pasaytiradi, bozordagi barqarorlikka zarar yetkazadi. Shuning uchun ham davlat tomonidan moliyaviy nazorat va iqtisodiy axborotlarning to'g'ri taqdim etilishi borasida qat'iy chora-tadbirlar belgilangan. Qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi mamlakat iqtisodiy o'sishining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Bozordagi sarmoyalarning hajmi, ishtirokchilarining soni va moliyaviy mahsulotlarning xilma-xilligi iqtisodiyotda investitsion faollik darajasini belgilovchi omillardandir. Bozor mexanizmlarini yanada rivojlantirish, yangi investitsiyaviy instrumentlarni joriy qilish va mavjud infratuzilmani takomillashtirish orqali iqtisodiy taraqqiyotga salmoqli hissa qo'shiladi. Qimmatli qog'ozlar bozorining matonatli va sog'lom ishlashi, faol investitsiya muhitini yaratadi, bozorga ishtirokchilar jalb etish imkoniyatlarini kengaytiradi [4].

Qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiyotga tashqi investitsiyalar jalb qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Xorijiy investorlarning bozorga kirib kelishi moliyaviy resurslar almashinuvi, ilg'or texnologiyalar va boshqaruv tajribasining mamlakatga kirib kelishi uchun asos yaratadi. Shu bilan birga, mahalliy bozorning xalqaro bozorlarga integratsiyalashuvi milliy iqtisodiyot taraqqiyotiga tezkor va ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiyotning barcha sohalarida investitsion faollikni oshiradi. Bozordagi muhim ishtirokchilar turli vazifalarni bajaradilar: emitentlar kapital jalb qiladi, investorlar daromad olishga harakat qiladi, brokerlar va dilerlar esa savdo-sotiq jarayonini tashkil qiladi. Bozorda amalga oshiriladigan amaliyotlarning barchasi to'liq normativ-huquqiy regulyatsiya asosida yuritiladi. Bu esa, investor va emitentlarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Qimmatli qog'ozlar bozorining kundalik faoliyati keng moliyaviy va texnik infratuzilmani talab qiladi. Bu infratuzilma birjalar, kliring markazlari, depozitariylar, axborot agentliklari va boshqa tashkilotlardan iborat. Bunda har bir ishtirokchi o'zining funksional vazifalarini aniq bajarishi kerak. Bozor infratuzilmasi qanchalik rivojlangan bo'lsa, investitsiya jarayonlari shunchalik samarali va xavfsiz amalga oshiriladi. Qimmatli qog'ozlar bozori bo'yicha mavjud muammolar va istiqbollarni ko'rib chiqish ham muhim. Bozorda yuzaga keladigan asosiy muammolar sifatida qimmatli qog'ozlar likvidligi, investorlarning yetarli bilim va axborotga ega emasligi, xavf va risklarni baholashda muammolar, axborotni buzib ko'rsatish, manipulyatsiya va soxta

investitsion takliflar, bozor ishtirokchilari faoliyatini yetarli regulatsiya qilinmasligi kabi masalalar ko'rsatiladi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun doimiy ravishda qonunchilik takomillashtirilmoqda, bozor infratuzilmasi rivojlanmoqda, ochiqlik va investorlarga imkoniyatlarni oshirish bo'yicha tadbirlar amalga oshirilmoqda. Kelgusida qimmatli qog'ozlar bozorining yanada rivojlanishi uchun ochiqlik, investitsion muhitni yaxshilash, barqaror infratuzilmani shakllantirish, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi va xalqaro andozalarni tatbiq qilish muhim ahamiyat kasb etadi [5].

Xulosa: Qimmatli qog'ozlar bozori zamonaviy iqtisodiyotda investitsion faoliyatning asosiy ob'ektlaridan biridir. U, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash va investitsion jarayonlarni kengaytirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Bozorning muntazam faoliyati iqtisodiyotda kapital harakatini jadallashtirish, moliya oqimlarini yanada optimallashtirish, investorlar uchun barqaror va ishonchli muhit yaratish imkonini beradi. Shuningdek, bozorning shaffofligi, ochiqligi va zamonaviy texnologiyalar asosida rivojlanishi investitsion xavfsizlik va barqarorlikni kafolatlaydi. Natijada qimmatli qog'ozlar bozori faoliyati orqali iqtisodiyot rivojlanadi, yangi ish o'rinlari yaratiladi, milliy va xalqaro investorlar uchun keng imkoniyatlar yuzaga keladi. Mazkur bozorda ishtirok etuvchi barcha sub'ektlar uchun professional yondashuv, axborot ochiqligi, qonuniy va tartibli munosabatlarni shakllantirish hamisha dolzarb bo'lib qoladi. Shu nuqtayi nazardan qimmatli qog'ozlar bozori investitsion faoliyat ob'ekti sifatida iqtisodiy taraqqiyot va barqarorlarning ajralmas qismi bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov G'.X., Karimov X.Yu. "Investitsiyalar iqtisodiyoti". – Toshkent: Iqtisodiyot va moliya, 2020.
2. Mirzaahmedov N.R., Qurbonov A.K. "Qimmatli qog'ozlar bozori". – Toshkent: Fan, 2019.
3. Asqarov A.A., Ergashxo'jayev E.S. "Moliyaviy bozorlar va vositalar". – Toshkent: Iqtisodiyot, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2022.
5. Sultonov B.F., Sobirov A.A. "Moliyaviy menejment". – Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2021.